

N|JUU HIZKUNTZA ZAHAR ETA PAREGABEA EZ DU HAREKIN ERAMAN NAHI KATRINA ESAUK

Hegoafrikan sustraituriko San komunitatekoa da Katrina Esau; okupazioak, kolonizazioak, Apartheid zein neokolonizazioa pairaturik, bidean anitz utzi behar izan duen komunitatekoa. Tartean, N|juu haien ama-hizkuntza. 88 urterekin N|juu mintzo duen azken hiztuna da eta baliabiderik gabe, ahal bezala dabil transmisio lanetan, hiltzen den egunean munduko hizkuntza zaharrenetarikoa harekin ez eramateko gisan. Esaren laguntzarekin, orain arte ahoz-aho transmitituriko hizkuntza idatzian jarri dute linguista batzuek eta *!Qhoi n|a Tjhoi* umeentzako lehen ipuin-liburua ere argitaratu berri du Esauk.

JENOFA BERTHOKOIRIGOIN

Ohoreak eta laudamenak ez ditu eskas Katrina Esau, Hegoafrikako 88 urteko damak: “erregina” izendatu zuten bere komunitatekoek 2015ean; 2014an Jacob Zuma ordungo presidentek Zilarrezko Baobabaren Ordena nazionala eskaini zion; 2020an “bizirik dagoen altxorra” izendapena bideratu zion Cyril Ramaphosa presidentek ere. Bistan denez, hauek dira oihartzun handiko aipamenak, anitzez gehiago dira egunerokoan ingurukoek bideratzen dizkioten eskerrak.

Handia delako Esau erregina, handia bere erronka, handia bere determinazioa eta handia berak eramaten duen lana: ahal bezala, munduko hizkuntzen artean zaharrenetarikoa dugun N|juu hizkuntza ondorengoei transmititzen dabil, dakielako azken hatsa emanen duenean azken hitza ere emanen duela. Hain zuzen, N|juu mintzo duen azken hiztuna delako Katrina Esau.

Harekin batera N|juu-a desagertzerik ez du nahi. Ekainaren 7an zendu zitzaion anaia, Oom Simon, mintzaiderik gabe utziz arreba. Dolutan, agiria plazaratu zuten Hegoafrikako Gobernuak ere: “Oom Simon Sauls Katrina Esaren anaia gazteena zen, N|juu hizkuntza komunzki mintzo zuten azken bi hiztunetarikoa bat. Ondo ezagutzen zituen animalien eta intsektuen izenak N|juu hizkuntzaz. Harekin batera ezagutza baliotsu anitz dugu galtzen. Eginkizun handia izan du hizkuntza onartzeko, babesteko, bizirik iraunarazteko eta sustatzeko eraman borrokan. Harek egindako

guztiari esker konturatu gara afrikar gisa oinordekotasun aberatsa dugula esku artean eta badugula harro izatekoa”.

Khoisan populu indigenaren parte den San komunitatekoa da Katrina Esau, azken aurkikuntza arkeologikoei segi, Afrikako populu zaharrena litzatekeena –azken 44.000 urteetan Afrikaren hegoaldean kokatutakoak liratzeketa-. Belaunaldiz belaunaldi ehiztari-biltzaileak izandakoak, gaur egun sedentario izatera behartuak dira kopuruz 120.000 eta 140.000 artean diren San autoktonoak. Historian zehar, izan tokiko populu sedentario ezberdinen okupazioengatik (Khoikhoi eta Bantuak, demagun), XVII. mendetik aitzina pairatu herberehetarren zein britainiarren okupazioengatik, Apartheid sistemagatik zein gaur egun dagoen multinazionalen neokolonialismoarengatik, aspaldian dabilta haiena libreki ezin bizituz eta apurka-apurka guztia galduz.

Ukaldi bortitza izan zuten 1931n, Kalahari Gemsbok National Park parke naturalaren sorrerarekin –38.000 km²-ko eremu zabala-. Autoritateen begietatik, naturaren iraupenak gizakien presentzia- ezarekin errimatzen zuenez, haien lurretatik haizatu zituzten 1956an. “Bata bestearengandik hain urrun aurkiturik, azken 30 urte hauetan ezin izan dute haien modura aitzinatu, komunitate gisa definitzea ere ezinezkoa bilakatu zaiela” irakurri daiteke *Les #Khomani San de l’Afrique du Sud* (“Hego Afrikako #Khomani Sanak”) dokumentuan.

Tartean, bistan da, N|juu-aren erabilpena zaie debekatu. “Ez dut hizkuntza hau ikasi; amaren bularretik edoski nuen eta buru gibelean ehortzi behar izan nuen”, kontatzen du Esauk *Lost tongue* dokumentalean, berea isildu eta nederlanderatik eratorritako kolonoen Afrikaans mintzatu behar izan zuelako. Kolonoen zerbitzuko ari zen lanean, afrikaners familia batean, bere gurasoen gisara bera ere esklabu. Hauentzat ez zen “erregina” ala “altxor”... “Geelmeid” izendatzen zuten –“zerbitzari horia”, une oro azpiko klase sozialari eta arraza zapalduari mugatzeko gisan–.

HIZKUNTZA ZAHARRA, PAREGABEA

Apartheid sistema 1991n bukatu, haien eskubideak aldarrikatzeari lotu ziren hainbat San, nonbait Nelson Mandelak bidea errazturik –jatorriz amaren aldetik, San ere zena–. Katrina Esau 2000. hamarkadan hasi zen, bere baitatik, etxeko korralean aulkiak jarri eta inguruko umei N|juu hizkuntza irakasten. Lagundu nahian eta solaskiderik gabeko hizkuntza honen transmisioa segurtatzeko bidean, idatzizkora ere pasa zuten linguista batzuek orain arte ahoz-aho pasarazitakoa. Urrats bat gehiago: *!Qhoi n|a Tjhoi* (“Dortoka eta ostruka”) liburua ere plazaratu du Katrina Esauk ekaina hastapen honetan, N|juu hizkuntzan publikaturiko lehen liburua. Umeentzako ipuina da *!Qhoi n|a Tjhoi*.

Hamabost egunero hizkuntza bat desagertzen da munduan, aldi oro,

KATRINA ESAU

88 urterekin, n|uu hizkuntza mintzo duen azkena izanki, hitzun berriak sortu nahian dabil, buru-belarri eta ahal bezala transmisioa bideratuz.

hiltzerakoan azken hitzunak mundu bat eramanez harekin. Hori badaki Katrina Esauk eta horregatik dabil gorputz nekatu horretatik ahal bezain bat hitz transmititzen. N|uu hizkuntza desagertuz munduko hizkuntza zaharrenetarikoa, baita aberatsenetakoa ere, litzatekeelako desagertuko. 114 fonema edo ahozko soinu ditu -euskararena ez atzemanik, frantsesean ala ingelesean demagun 40 inguru dira-. Hizkuntza *klikduna* ere da, mihiarekin ahosabaia joz edota ezpainen bidez sortzen diren 45 *klik* soinu ezberdin ditu! Gaurko egunean, gutxi dira gisa horretako hizkuntzak, 30 bat Afrika hegoaldean eta ekialdean baita Australiako aborigenen artean hitz egin izan zuten Damin hizkuntza ere.

Ikerketa genetiko batean oinarriturik, *The New York Times*-ek publikaturiko *In the footsteps of the first human language* ("Gizakion lehen hizkuntzaren arrastoetan") artikuluan ondokoa irakurri

daiteke: "Gaur egun hitz egiten diren hizkuntzetako batzuk lehen gizakien ama-hizkuntza zaharraren oihartzunak ote dira? Hizkuntzalari gehienek diote hizkuntzak azkarregi bestelakotzen direla hori posible izateko. Baina, hizkuntza-talde jakin batean antzinatasun handia nabarmendu duen azterketa genetiko berri baten arabera, litekeena da hauen ezaugarri bereizgarrietako batzuk jatorrizko ama-hizkuntzarenak izatea. Hegoaldeko Afrikako hizkuntza klikdunetz ari gara (Khoisan taldekoenak, hots, Khoin, Hottentots eta San populuenak)". Katrina Esauen joatearekin hari luze honen bukaera ere dugu beraz parez-pare. Hitzun hauen DNA aztertutik, ondorioztatu daiteke askazi genetiko zahar-zahar baten parte direla: "Giza talde guztiek adin bera dute, antzinako populazio beretik jaisten baitira. Baina giza talde hauek gizateriaren zuhaitz genealogikoaren gainean jartzeko gai

dira orain genetistak. Adar laburrenaren muturrean dauden taldeak, duela gutxi populazio zaharrenetatik bereizi dira eta adar luzeenaren muturretan daudenak baino gazteagoak dira, genealogikoki. Mitokondrioko DNAREN arabera, Juhoansi leinua [Khoisanena] hain da zaharra, ezen ia giza zuhaitzaren sustraira itzultzen baita", irakurri daiteke artikuluan.

2018az geroztik dabilta Khoisan herriaren ordezkari batzuk gobernuaren palazioaren aitzinean akanpatzen: "Irakatsia den historiari segi, Khoi eta San populuak desagertu ziren. Hemen gaude erraiteko bizirik gaudela eta gure identitatearen aitortza eskatzen dugula". Aldarrikapenen artean dute N|uu hizkuntzarentzat ofizialtasuna. Guztira hamaika hizkuntza ofizial baldin baditu ere Hegoafrikak, aitortza minimorik ez dio oraindik bideratu betidanik hor izan den hizkuntza horri. ●

ZINKUNEGI OPTIKA

Hernani 23 · 20004 Donostia
T. 943 420 624
info@zinkunegioptika.com
www.zinkunegioptika.com